

Koruyucu Aile Hizmetlerinde Değerlendirme Süreci

• Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÖZBESLER*

Öz

Klinik çalışmalarda elde edilen deneyimler, koruyucu aile hizmetlerinin geliştirilmesi açısından önemli noktaların saptanmasında oldukça etkilidir. Bu çalışmalar, koruyucu aile hizmetlerinin yürütülmesinde çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesinden önce, ailenin ve çocuğun profesyonel olarak değerlendirilmesinin ve yerleştirme sonrasında da izlenmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, koruyucu aile bakımında olan ve farklı sorunlar nedeniyle çocuk ruh sağlığı bölümüne başvuran çocukların tedavisi sırasında klinikte yürütülen aileye yönelik sosyal hizmet uygulamalarından elde edilen deneyimler çerçevesinde koruyucu aile bakımında karşılaşılan sorunları tartışarak değerlendirme ve izleme çalışmaları için önerilerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Koruyucu aile, koruyucu aile hizmetleri.

Abstract

Assesment in Foster Care Services

Experiences gained through clinical work is very effective in determining key factors to improve foster care services. These practices point out the importance of professional assessment of the family and child before the placement and follow-up after the placement. For this reason, the aim of this study is to discuss and evaluate the problems raise during foster care in the frame of the experiences obtained during the work with children under foster care placement and consulted for different kinds of problems in child psychiatry clinic and make suggesstions for assessment and follow-up practices.

Key Words: Foster family, foster care services.

(*) Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.

Giriş

Koruyucu aile hizmeti, kurum bakımı, ev tipi bakım gibi bakım modellerine göre oldukça farklı bir uygulamadır. Koruyucu aile bakımı, çocuğa öz ailesi tarafından bakılmadığı, çocuğun evlat olarak verilmesinin mümkün olmadığı ya da uygun görülmediği durumlarda bir aile yanına yerleştirilerek geçici veya devamlı bir süre içinde bakımının sağlanmasıdır (Üstüner, Erol ve Şimşek 2005: 130).

Koşar (1992), çocukların bir aile ortamında dengeli ve yakın bir ilişki içinde yetişmelerinin her yönden sağlıklı gelişimleri için gerekli olduğu inancı ile çocuğun öz ailesinin bu gereksinimi karşılamadığı durumlarda onun görevlerini üstlenecek bir başka ailenin bulunmasının öngörüldüğünü belirterek, koruyucu aile bakımının, çocuğun aile ortamında yetişme, özel ilgi görme hakkını koruyan bir hizmet olarak kabul edildiğini ayrıca, sosyal hizmet disiplininin birincil alanlarından olan çocuk ve aile refahı alanının da önemli bir hizmeti olduğunu vurgulamaktadır.

Koruyucu aile bakımında, farklı özellikleri, bilgi ve becerileri bulunan aileler, farklı sorunları, yaşam öyküleri ve bireysel özellikleri olan korunmaya muhtaç çocuklara, koruma, bakma, büyütme ve tedavisini destekleme gibi amaçlarla bu hizmeti sağlamaktadırlar (Wilson ve diğ. 2003: 991; Holland ve Kevin 2004). Koruyucu aile sisteminde bakım veren kişi genelde değişmez ve uzun süreli olduğundan, bu durum çocuk ile bakım veren arasında sağlıklı ve güvene dayalı bir ilişki oluşturmasını sağlayarak çocuğun ruh sağlığını olumlu yönde etkilemektedir (Üstüner, Erol ve Şimşek 2005: 131). Yaşamın ilk yılları bebeğin gelişimi açısından oldukça önemlidir. Koruyucu aile yanına yerleştirilen küçük bir çocuk açısından düşünüldüğünde, çocuğun bu kritik yıllardaki ilişkileri ve deneyimleri, onun ileride sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimi açısından oldukça önemli kazanımlar olacaktır (Cohen ve Youcha 2004). Bebekler, yetişkin-

lerin bakımına ve ilgisine tamamiyle bağımlıdırlar. Bebeklerin aldıkları bakım ve bağlanma formları gelecekte gelişimleri ve yetişkinlikte psiko-sosyal sağlık ve iyi olmada çok önemli yapı taşlarıdır (Wright ve Toolbox 2001). Bu nedenle de koruyucu aile bakımı, kurum bakımına göre daha çok tercih edilen bir bakım yöntemidir. Korunmaya muhtaç çocuğa sağlıklı bir aile ortamı sağlanabildiği takdirde de çocuk açısından önemli kazanımlar söz konusu olacaktır.

Ülkemizde koruyucu aile kavramı, ilk kez 1926 tarihli Medeni Kanun'da yer almıştır. 1930 yılında kabul edilen Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda da korunmaya muhtaç çocukların koruyucu aileler yanında bakılmasına ilişkin düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Koruyucu aile hizmetlerinin uygulamasına ise ilk kez 1949 yılında başlanmış ve daha sonra 1952 yılında hizmetin ve uygulamaların kapsamı genişletilmiştir. Günümüzde ise koruyucu aile hizmetlerinin ve uygulamalarının dayanağı 08.12.2001 tarih ve 4271 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 347. Maddesi ile 24 Mayıs 1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 22. ve 23. Maddelerinde yer alan düzenlemelerdir.

Ülkemizde koruyucu aile hizmetlerini ve uygulamalarını yürütmekle sorumlu tek kurum Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) dur. Bu hizmetler, 2828 sayılı yasa ve bu yasa dayanak alınarak hazırlanan ve 14 Ekim 1993 tarih ve 21728 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Koruyucu Aile Yönetmeliği" ile 30 Aralık 2006 tarihinde 26392 Tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Koruyucu Aile Yönetmeliği" çerçevesinde il sosyal hizmetler müdürlükleri tarafından yürütülmektedir.

Koruyucu aile hizmetlerinde il sosyal hizmet müdürlüklerine başvuru yapan ailenin değerlendirilmesi, çocuğun aile yanına yerleştirilmesi ve sonrasında izlemi oldukça önemli bir süreçtir. Bu süreç, başından sonuna kadar profesyonel bir ele

alışı gerektirir. Koruyucu aile olmak için başvuruda bulunan ailelerin, başvuruda buldukları andan itibaren bu konuda eğitimi olan profesyoneller tarafından değerlendirilmesi gerekir. Bu değerlendirme sürecinde çok boyutlu profesyonel amaçlar söz konusu olabilmektedir. Genel olarak ifade edilecek olursa bu amaçlar; başvuruda bulunan ailenin koruyucu aile olabilmek için gerekli koşulları ve özellikleri taşıyıp taşımadığının belirlenmesi, çocuğun gereksinimlerini uygun biçimde karşılama, gelişimi ve yetiştirilmesi açısından uygun bir ortama ve motivasyona sahip olup olmadığının belirlenmesi gibi önemli durumları içermektedir.

Korunmaya muhtaç çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesini izleyen dönemlerde başta çocuğun uyum sorunları olmak üzere farklı nedenlerle çocuk ruh sağlığı bölümlerine başvurular yoğun olmaktadır. Ülkemizde koruyucu ailelerin özellikleri ile bu ailelerin yanında yaşayan çocukların davranış ve duygusal sorunlarına ilişkin araştırmalar yeterli bulunmamaktadır (Üstüner, Erol ve Şimşek 2005: 131). Bu durumda, koruyucu aileler ve koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuklara yönelik klinik çalışmalarda ve uygulamalarda elde edilen deneyimler ön plana çıkmaktadır. Bu klinik deneyimler, koruyucu aile hizmetlerinin ve uygulamalarının standardının ve kalitesinin yükseltilmesine önemli katkılar sağlayacak özelliktedir. Çünkü farklı nedenlerle kliniğe başvuran çocuk ve koruyucu aile, tedavi sürecinde değerlendirildiğinde, çocuğun aile yanına yerleştirilmesini izleyen dönemde karşılaşılabilecek olası ciddi sorunların önlenmesi açısından koruyucu aile hizmetlerinin yürütülmesinde değerlendirme ve izleme sürecinde ele alınması gereken önemli noktaların olduğu açıkça görülebilmektedir.

Koruyucu Aile Hizmetinde Profesyonel İnceleme ve Değerlendirmenin Önemi ve Karşılaşılan Sorunlar

Koruyucu aile hizmetlerinde çocuğun aile yanına yerleştirilmesinden önce yapılacak olan profes-

yonel inceleme, değerlendirme ve aileyi bu sürece hazırlama çok önemli bir aşamadır. Koruyucu aile hizmetlerinde inceleme değerlendirme aşaması, aynı zamanda ailenin bu konuda eğitilmesi sürecini de kapsamalıdır. Çünkü koruyucu ailelerin ciddi anlamda eğitim gereksinimleri vardır. Bazı deneyimler, ailelere yönelik olacak eğitimlerin, katılım açısından iyi yapılandırılmış, kapsamlı ve sürekli olmasının daha yararlı olacağını göstermektedir. Bu tür eğitimler, koruyucu ailelerin kendilerini daha yeterli hissetmelerini ve çocuğu daha uygun biçimde ele almalarını sağlamaktadır (Barth, 2001; Denby ve ark. 1999). Aynı zamanda bu eğitimler ailenin bu işten vazgeçmesini de önlemektedir (Rhodes ve ark. 2001).

Günümüzde, koruyucu ailelerin değerlendirilmesi, korunmaya muhtaç çocukların aile yanına yerleştirilmesi ve sonrasında izlemi, kolay ve gerektiğinde başka disiplinlere mensup çalışanlar tarafından da yapılabilecek bir profesyonel müdahale gibi algılsa da hiç de öyle kolay bir süreç değildir. Çünkü ailenin değerlendirilmesi sürecinde çocuğun aile yanına yerleştirilmesini izleyen dönemlerde ortaya çıkması olası sorunların önlenmesi ve çocuğun bu süreçte örselenme riskini en aza indirebilecek profesyonel müdahalelere gereksinim olabilmektedir. Koruyucu aile bakımında olan çocuklar, davranış ve sağlık sorunlarının ortaya çıkması açısından riskli gruplardır ve oldukça hassastırlar (Fish ve Chapman 2004: 123; Becker ve diğ. 2006: 634). Bu nedenle yerleştirme öncesinde iyi bir hazırlanma sürecinin tamamlanması gerekir. İleride sorun yaratacak ve çok boyutlu özellikleri olan riskler, değerlendirme aşamasında ancak bu konuda eğitimi ve bilgisi olan profesyoneller tarafından fark edilebilir. Böylece yerinde ve zamanında yapılacak müdahalelerle ciddi sorunların gelişmemesi için koruyucu ve önleyici uygulamalar da yerine getirilmiş olur.

Koruyucu ailelerin yerleştirme öncesinde incelenmesi ve değerlendirilmesi aşamasında eksik kalan bazı önemli noktaların olduğu, klinik ortamda çocuk ve aileyle çalışırken açık ve net bir şekilde gözlemlenmektedir. Yerleştirme sonrasında çocuğun uyum ve davranış sorunları değerlendirildiğinde çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmeden önce ailenin ve çocuğun bu sürece yeterince hazırlanmadıkları görülmektedir. Üstüner ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada da (2005), koruyucu ailelerin % 29.7' si koruyucu aile olmadan önce çocukla sadece bir kez bir araya geldiklerini, % 70.3'ü ise ortalama 2 kez çocukla görüşüğünü belirtmişlerdir.

Koruyucu aile olan anne babaların çocuğun eve gelmesini izleyen haftalarda uyum sorunlarının ve sergilediği hoş olmayan davranışların ne anlama geldiği konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları çalışmalar sırasında fark edilmektedir. Bunun sonucunda da bu sorunların ele alınmasında etkili olmadıkları, uygun tutumlar sergileyemedikleri, olumsuz tutumlar sergileyerek çocuğun duygusal açıdan örselenmesine neden oldukları, çoğu zaman da çaresizlik duygularıyla çocuğu kuruma geri vermeyi düşündükleri görülmektedir. Yapılan bir çalışmada koruyucu ailelerin % 10'unun çocuğun aile yanına yerleştirildikten sonra herhangi bir sorun yaşamadıklarını belirttikleri, % 90'ının ise sorun yaşadıkları saptanmıştır (Üstüner, Erol ve Şimşek 2005: 136). Koruyucu ailelerinin annelik babalık becerilerinin yetersiz ve zayıf olması, negatif tutumlar sergilemeleri, çocuğun ve ailenin uygun biçimde hazırlanmadan koruyucu aile yanına yerleştirilmesi, varsa çocuğun öz ailesi ile işbirliği yapılmadan yapılan yerleştirmeler, ileri dönemlerde bazı sorunlara yol açabilmektedir (Fish ve Chapman 2004: 123). Örneğin daha önce istediği halde çeşitli sağlık sorunları nedeniyle çocuk sahibi olamayan bir çiftin, koruyucu aile olduklarında çocuğun eve gelmesini izleyen dönemde hem kendileri hem de yakın akrabaları tarafından

uygun olmayan tutumlar sergileyerek sevinç duygularını yaşadıkları gözlenmiştir. Kurum bakımında birçok açıdan yoksunluk yaşayan çocuk, arkadaşları arasından seçilerek geldiği aile ortamında abartılı bir ilgi ile karşı karşıya kalabilmekte, adeta daha önce hayal edemediği hediyelere, oyuncaklara ve giysilere boğulmaktadır. Bu abartılı ilgi, yetişkinlerin beklentileri doğrultusundaki çocuk sahibi olma, torun sahibi olma gibi gereksinimleri belli bir doygunluk noktasına ulaştığında ve çocuğun aile ortamına uyumu ile ilgili güçlükleri ortaya çıkmaya başladığında değişmeye başlamaktadır. Çocuğun geldiği aile ortamının kendisi açısından ne kadar güvenli ve sürekli olduğunu doğrulamaya yönelik sergilediği davranışlarına anlam veremeyen aile, bu durum karşısında bocalamaya başlamakta ve bu durum, profesyonel bir müdahale ile ele alınmazsa da çocuğu geri vermeyi bile düşünme noktasına geldikleri görülebilmektedir. Nitekim yapılan bir çalışmada, koruyucu ailelerin % 22.9 'unun çok bunaldığında çocuğu kuruma geri vermeyi düşündüğünü ve bunu çocuğa söyledikleri saptanmıştır. Bu duruma çocuğun tepkisinin ne olduğu sorulduğunda ise çocuğun içe kapandığı, eşyalarını toplayıp gitmek istediği ya da saldırganlaştığı belirtilmiştir. Uzun süreli koruyucu aile bakımı planlandığı halde işlemeyen bu sürecin % 35'inde kopma olduğu saptanmıştır. Koruyucu ailenin yanlış seçimi, çocuk ile bakım veren arasında uyumsuzluk ve bunun sonucunda birlikte yaşayamamak, koruyucu aile bakımında birinci sırada risk oluşturmaktadır (Üstüner, Erol ve Şimşek 2005: 136 - 137).

Çocuğun davranış sorunları ile başa çıkmada eğer bu davranışlarını düzeltmezse kuruma geri döneceğinin söylenmesi çok sık olmamakla birlikte koruyucu aileler ve koruyucu aile hizmetlerini yürüten bazı profesyoneller tarafından disiplin tekniği gibi kullanılabilir. Bu uygunsuz ve hatalı yaklaşım, daha önce terk edilmiş, travmatik yaşam öyküsü olan çocuğun ciddi anlamda örselenmesine neden olabilmektedir. Oysaki çocuğun aradığı

ve aileyi çileden çıkaracak davranışları sergileyerek anlamaya çalıştığı, geldiği ailenin ve evin artık onun ailesi ve evi olup olmadığını anlamak ve aile içerisinde güven duygusunu yakalamaktan başka bir şey değildir. Yerleştirme öncesinde çocuğun aile ortamına uyumu açısından önemli olan bu durumun aile ile çalışılarak ele alınması, çocuğun örselenmesini önleyebilmekte ve uyum sürecini de hızlandırmaktadır.

Bir olguda ailenin ve akrabaların çocuğun eve ilk geldiği günlerde abartılı biçimde pahalı oyuncaklar, pahalı giysiler aldıkları hatta kutlamaya gelen yakınlarının da aynı tutumlar sergilediği, bu süreçte çocuğun uyum güçlüklerinin yeterince anlaşılmadığı, kısa bir zaman içerisinde de bu ilginin kesilerek evden gönderilmesi duygularına dönüştüğü görülmüştür. Bütün bu önemli noktalar koruyucu aile olacak bireylerin profesyonel bir ele alışla seçilip değerlendirilmesinin ve eğitimden geçirilmesinin çocuk açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Koşar (1989), koruyucu ailenin ana babalı bir ortam olmasının yeğlendiğini, inceleme ve değerlendirmede yaş ve gelirle daha az ilgilenildiğini, ailenin sağlıklı olması, çocuğun temel gereksinimlerinin sağlayabilecek özelliklere sahip olması, hijyenik ve güvenlik standartlarına uygun bir evde oturmaları, evin çevresinde okul, sağlık kuruluşu, oyun alanları olması gibi niteliklerin değerlendirmede önemsenmesi gerektiğini belirtmektedir. Koruyucu aile ile yerleştirilen çocuk arasındaki yaş farkının çok olması, klinik uygulamalarda çok sıklıkla görülen bir durumdur. Böyle olgularda, koruyucu aile ile çocuk arasında yaş farkının çok olması; çocuğun ele alınmasına, uygun olmayan disiplin yaklaşımlarıyla iletişim kurulmaya çalışılmasına, çocuğun bu süreç içerisinde ruhsal ve duygusal açıdan ciddi anlamda örselenmesine ve günün birinde çözümsüzlükler nedeniyle kuruma geri dönmek zorunda kalmasına neden olabilmektedir. Örneğin

16 yaşında bir kız ergen, gece uyuyamama, kötü rüyalar görme gibi sorunlarla başvurmuştu. Değerlendirildiğinde yerleştirildiği koruyucu ailenin oldukça yaşlı bireyler olduğu, yaşlı olmaları nedeniyle görüşmeye bile gelemedikleri ve ergenin giyimi, ev içinde odasında zaman geçirmesi, televizyonda izlediği ilgi duyduğu programlar gibi konularda çocuğun bilişsel gelişimine de uygun olmayan soyut kavramlar kullanarak, korkutarak ele almaya çalıştıkları görülmüştür. Bir diğer 13 yaşındaki bir başka kız ergen olgunun ise aile içerisinde yaşına uygun biçimde ele alınamadığı, kendisinden çok yaşlı olan koruyucu annesi ile ciddi ve çatışmalı iletişim sorunları yaşadığı, bu süreçte de duygusal açıdan örselenerek sonunda kuruma geri dönmek zorunda kaldığı görülmüştür. Çünkü yaşlı aile üyeleri çocuğu anlamadan, onun duygularını düşüncelerini, yaşına uygun ilgilerini, gelişimsel gereksinimlerini önemsemeyen, yaşının verdiği özellikleri fark etmeden kendi düşünceleri doğrultusunda yetiştirmeye çalışıyorlardı. Böyle olgularda, çocuk ile koruyucu aile arasındaki yaş farkının çok fazla olması nedeniyle kliniğe başvuran aile üyeleri ile de çalışmak oldukça zor olmaktadır. Çünkü yaşlı büyük olan bu kişilerin değişme, gelişme kapasitelerinin sınırlı olması, görüşmeye çeşitli nedenlerle gelememeleri, motivasyon kazanmaya ve işbirliğine açık olmamaları gibi faktörler burada önemli rol oynamaktadır.

Bir başka olguda ise koruyucu aile olan yaşlı anne, lise öğrencisi 15 yaşındaki kız ergenin evden izinsiz para aldığı, kendisine karşı çıktığı, çocuğa söz dinlemediği, kontrol etmede çok zorlandığı, birlikte zaman geçirecek aktiviteler bulamadıkları ve bu durumlar karşısında ciddi anlamda çaresiz kaldığı gibi sorunlarla başvurmuştu. Olgu değerlendirildiğinde çocuğun yerleştirilmesi öncesinde yalnız yaşayan yaşlı kadının öz çocuklarını yıllar önce büyüttüğü, evlendirdiği, yalnız kalmak adına koruyucu aile olmak için başvurduğu öğrenilmiş ve gözlenmiştir. Burada yerleştirilme

sonrası böyle sorunlarla karşılaşılması olasılığı en başından bellidir. Böyle olgularda, “koruyucu aile başvurusu oldu, bir çocuk yerleştirelim” mantığı profesyonel bir yaklaşım içermemektedir ve beraberinde ciddi sorunları getirmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Çocukların bu süreçte örselendikleri ve bazılarının kuruma geri dönmek zorunda kaldıkları gözlenmektedir.

Koruyucu ailenin öz çocuklarının, aileye yeni bir çocuğun katılması ile ilgili duygu, düşünce ve kararlarının yeterince değerlendirilmemesi, öz çocukların bu yeni duruma yeterince hazırlanmamış olması da yine klinik uygulamalarda gözlenen durumlara örnek teşkil edebilir. Beş yaşında bir erkek olguda, çocuğa koruyucu aile olan anne babanın çocuğun uygun olmayan abartılı istekleri, bu isteklerde tutturmalarının olması karşısında çocuğun bu davranışları ile baş etmede ciddi biçimde zorlandıkları görülmüştür. Bu aile değerlendirildiğinde, koruyucu aile olmaya deprem sonrasında acıma duyguları ile hareket eden babanın karar verdiği, eşinin ve ailenin ergen olan kız çocuğunun da bu durumu kabullenmede ciddi güçlükler yaşadığı görülmüştür. Bunun sonucunda da babanın sabah saatlerinde çocuğu alıp akşama kadar gezdirerek çözüm bulmaya çalıştığı gözlenmiştir.

Aileyi değerlendirme ve koruyucu aile olma aşamasında, koruyucu aile olmanın ne anlama geldiğinin, evlat edinme uygulamalarından farklı bir uygulama olduğunun, zamanı geldiğinde çocuğun öz ailesinin yanına dönebileceği gibi özel durumların yeterince açıklanmamış olması bir başka sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Anne kaybının ardından babası tarafından bakılamayan ve kurum bakımına verilen 5 yaşında bir kız çocuğun tedavisi için mastürbasyon şikayetiyle kliniğe başvuran koruyucu aile ile yürütülen çalışmada, çocuğun çok yoksul ve hasta olan genç babası ile işbirliği yapılmadığı, süreç içerisinde çocuğunun koruyucu aileye verildiğini öğrenen babanın bu duruma

çok öfkelenildiği gözlenmiştir. Bir başka olguda, üst sosyoekonomik düzeyde bir koruyucu aile yanına yerleştirilen 6 yaşındaki bir kız çocuğu, anne babasının önce ayrı yaşamaya başlaması, sonra baba kaybı ve yoksulluk nedeniyle annenin çocuğa bakmadığı gerekçesiyle kurum bakımına verilmiştir. Ancak annenin bir süre sonra, kaybettiği eşinden kalan maaşla durumunun düzeldiğini ifade ederek çocuğunu almak istemesi, hem çocuğun, hem koruyucu ailenin hem de çocuğun öz annesinin oldukça zorlu günler geçirdikleri gözlemlenmiştir. Böyle durumlarda koruyucu aile ile çocuğun öz ailesinin işbirliği yapması da oldukça zor olmaktadır. İyi yaşam koşullarından vazgeçmesi zor olan çocuk, hem annesi ile ilişkilerinde ambivalan duygular yaşamakta, hem de ciddi anlamda örselenme riski ile karşı karşıya kalabilmektedir (Leathers 2003: 54).

Koruyucu ailelere yerleştirme öncesinde çocuğun farklı gelişimsel ve bireysel özellikleri olabileceği konusunda yeterli bilgi verilmemesi de ailenin beklentilerini karşılamadığı noktada çocuğa karşı tutumunun değişmesine ve çocukta davranış sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bir olguda, 6 yaşında bir kız çocuk, okula başlamasından bir süre sonra okumayı yazmayı öğrenmede güçlüğü olması nedeniyle okul tarafından değerlendirilmek üzere hastaneye yönlendirilmiştir. Yapılan klinik değerlendirmelerde çocuğun hafif derecede zihinsel engelinin olduğu ve buna eşlik eden de dikkat dağınıklığı belirlenmiştir. Bu durumun koruyucu aileye açıklanmasından ve gerekli öneriler aileye iletilmesinin ardından zaman içerisinde koruyucu anne babanın, beklentileri dışında ortaya çıkan çocuğun bu özel durumunu kabul etmede ve ele almada oldukça zorlandıkları, bıkkınlık, isteksizlik gibi duygularla zaman zaman çocuğa karşı olumsuz tutumlar da sergileyebildikleri gözlemlenmiştir.

Bütün bu örnekler incelendiğinde koruyucu aile hizmetlerinde yerleştirme öncesi yeterli ve uygun değerlendirilmenin yapılmaması, koruyucu ailenin yeterince eğitilmemesi ve hazırlanmaması gibi önemli durumların yerleştirme sonrasında başka sorunları tetikleyebildiği görülmektedir. Ailelerin çocuğun uyum sorunlarına çözüm bulmada yetersiz kalması, farklı yaşam deneyimlerinden gelen korunmaya muhtaç çocuğu ele almada, uygun anne baba tutumları sergilemede yetersiz olmaları ve uygun olmayan tutumlarla sorunların üstesinden gelme çabaları farkında olmadan çocuğu örselemeleri gibi önemli bir sorunu gündeme getirmektedir. Bu durumlar, hem ileride ortaya çıkması olası sorunların önlenmesinde, hem de koruyucu aile hizmetlerinin profesyonel olarak belli bir standartta yürütülmesinde, değerlendirme ve yerleştirme sonrası izleme gibi önemli iki boyutun da ciddi bir yapılanma ile uygulamaya konulmasının önemini göstermektedir.

Koruyucu aile hizmetlerinin bu gereksinimlerinin giderilmesi için son birkaç yıldır koruyucu aile hizmetlerinde personel eğitimi ve aile eğitimine yönelik yürütülen bazı çalışmalar vardır. Ancak bu çalışmaların etkinliğinin değerlendirme modelinde araştırmalarla değerlendirilmesi sistemin diğer gereksinimlerinin görülmesine de olanak sağlayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Klinik uygulamalarda elde edilen deneyimler ve gözlemler çerçevesinde, koruyucu aile başvurusu yapan ailelerin uygun olup olmadıklarına karar verirken değerlendirme aşamasında önemle dikkat edilmesi gereken noktalar şöyle sıralanabilir: Değerlendirmeyi yapacak olan profesyonel, aileyi çocuğun yüksek yararı açısından her yönüyle tanımaya çalışırken, aynı zamanda eğitmeli ve aile ortamını yerleştirilecek olan çocuk için yapılandırmalıdır.

Aileye yerleştirilecek olan çocukla ilgili detaylı bilgiler vermelidir. Üstüner ve arkadaşlarının yaptıkları araştırmada (2005), ailelerin % 67.6 'sının çocukla ilgili yaşayacakları olası güçlükler konusunda bilgilendirildiği, fakat % 32.4'ü gibi önemli bir kısmının da bilgilendirilmediği saptanmıştır. Çocuğun tıbbi ve psikolojik gelişimi hakkında bilgilendirildiniz mi sorusuna ailelerin % 51.4 'ü evet, % 48.6'sı hayır demiştir. Ayrıca, ailelerin sadece % 36'sı koruyucu aile konusunda bilgi sahibi olduktan sonra koruyucu aile olmaya karar vermişlerdir.

Çocuğun farklı bir gelişimsel özelliği varsa bu mutlaka aileyle açıkça konuşulmalıdır. Ailenin koruyucu aile olmada amaçlarının neler olduğunu iyi değerlendirmelidir. Birkaç yıl sonra çocuk okula başladığında öğrenme güçlüğü, hafif dereceli zihinsel engel, dikkat dağınıklığı, okul başarısızlığı gibi durumlarla karşılaşıldığında ailenin çocukla ilgili beklentileri önem kazanmaktadır. Birçok koruyucu ailede olduğu gibi çocuğun iyi eğitim alması, çok başarılı olması beklentisi ve bu durum üzerinden kazanılacak kişisel doyum, beklentilere ters, olumsuz bir durum karşısında çocuğa yönelik bir nefrete ve ciddi eleştirilere dönüşebilmektedir. Çocuğun bireysel özellikleri göz ardı edilebilmekte ve uygun olmayan tutumlarla çocuğu beklentiler doğrultusunda zorlayarak ele alma söz konusu olabilmektedir. Değerlendirmeyi yapan profesyonel, olası sorunlarla ilgili neden oluşturabilecek durumları kesinlikle gözden kaçırmamalı ve olası durumlar söz konusu olduğunda bunu aileyle açıkça konuşmalıdır.

Bazı olgularda, koruyucu aile olan ve daha önce çocuk sahibi olamadıkları için kendilerine verilen çocuğun davranış ve uyum sorunları karşısında ciddi anlamda zorlandıkları, geri verme düşüncelerini çok sıklıkla çocuğun yanında da dile getirdikleri görülmektedir. Koruyucu aile ile çocuk ve kurum arasındaki ilişkilerin bu noktaya gelmesi için en başından profesyonel yaklaşımlara

gereksinim vardır. Bu çok önemlidir. Profesyonel açıdan değerlendirildiğinde kurum bakımında olan bir çocuğun seçilerek bir koruyucu aile yanına yerleştirilmesi onun için oldukça önemlidir. Fakat koruyucu ailenin yetersizliği nedeniyle ve aile ortamına uygun olmayan sergilediği davranışları nedeni ile suçlandırılarak tekrar kuruma dönmesi de oldukça örseleyicidir.

Koruyucu aile hizmetlerinde profesyonel ele alış ve izlemde dikkat edilmesi gereken önemli noktalar vardır. Bunlar; koruyucu aile üyelerine, kurum bakımından evlerine gelecek olan çocuğun bireysel özellikleri, eve geldiğinde aile ortamına uyumda yaşayacağı güçlükler, bu güçlüklerin ne tür davranışlarla karakterize olduğu ve bu davranış sorunlarının bir uyum ve güven arayışı anlamına geldiğinin anlatılması ve kavramalarının sağlanması çok önemlidir. Koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuğun “ ben bu davranışları sergilediğimde de acaba bu aile benim ailem olmaya devam edecek mi? yoksa ben bu davranışlarım nedeniyle yine geldiğim yere gönderilecek miyim?” biçimindeki duygu ve düşüncelerini anlamalarına yardım etme ve bu davranış sorunlarının uygun tutumlarla ele alma becerilerini kazanmalarını sağlama açısından önemli noktalarla çalışma gibi boyutları içermektedir. Bu nedenle, değerlendirme aşamasında bu durumların profesyonelce ele alınması, yerleştirme sonrası sorunları ve çocuğun gereksiz yere örselenmesini önleyecektir.

Koruyucu aile hizmetlerinde önemli noktalardan birisi de ailelerin içeriği uygun biçimde yapılandırılmış bir eğitimden geçmeleridir. Koruyucu aile olmak için başvuran ebeveynlerin çocuğun yerleştirilmesinden önce profesyonel bir destekle ciddi bir eğitim almaları oldukça önemlidir. Bu eğitim, uygun biçimde gerçekleştirildiğinde çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesini izleyen süreçte ortaya çıkabilecek uyum sorunlarının ortaya çıkmasını önleyecektir. Koruyucu ailelere yönelik

eğitim programının içeriği şu biçimde yapılandırılabilir:

Korunmaya muhtaç çocuklar, kurum bakımında olan çocuklar, bu çocukların psiko-sosyal gelişim özellikleri ve ne tür travmalar (terk edilme, anne baba kaybı, ihmal ve istismar vb.) yaşadıkları, bu travmaların ve yoksunlukların çocuklar üzerine ne tür psiko-sosyal etkilerinin olduğu, bu çocukların yaşlarına ve cinsiyetlerine göre ne tür psiko-sosyal gereksinimlerinin olduğu gibi konular yer almalıdır.

Çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesini izleyen ilk dönemlerde ne tür uyum ve davranış sorunları olabileceği, büyümeleri sürecinde ne tür uyum ve davranış sorunları olabileceği, bu sorunların olası nedenleri, bu uyum ve davranış sorunlarının ele alınmasında uygun anne baba tutumlarının nasıl olması gerektiği konuları yer almalıdır.

Aile ortamının çocuğun gelişimi ve psiko-sosyal gereksinimlerinin sağlıklı ve uygun biçimde karşılanması açısından önemini ele alan konular yer almalıdır.

Çocuğun gelişim dönemlerinin desteklenmesi ve uygun beceriler kazanması açısından oyun oynama çok önemlidir. Bu nedenle koruyucu ailelerin çocuğun yaşına ve cinsiyetine uygun oyuncaklar ve oyunlarla ilgili olarak bilgilendirilmeleri de bu noktada önem kazanmaktadır.

Bazı çocukların farklı gelişimsel özellikleri olabilir (zihinsel engel, otizm, öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, yaygın gelişimsel bozukluk, serebral palsy vb.) ya da bu farklı gelişimsel özellikler çocuk büyüdükçe daha belirgin hale gelebilir. Böyle özellikleri olan çocukların özellikleri ve yetiştirme sürecinde gelişim alanlarının desteklenmesi ve uygun biçimde ele alınması konularına ilişkin bilgiler de eğitim programında yer almalıdır.

Bir başka önemli konu ise ailelerin çocuğun öz ailesi, kardeşleri ve diğer önemli kişilerle işbirliği yapmasının önemi, önerileri uygulamaya, eğitimlere

katılmada istekli olma, bilgi paylaşımının önemi gibi konulara yer verilmesi de koruyucu - önleyici işlevlere sahip olacaktır.

Kaynaklar

- Barth, R.P., (2001) "Policy Implications of Foster Family Characteristics", **Family Relations**, 50, 16 – 19.
- Becker, Marion, Neil Jordan ve Rebecca Larsen (2006) "Behavioral Health Services Use and Costs Among Children in Foster Care". **Child Welfare**. May/Jun. 85 (3) P: 633 – 647.
- Cohen Julie and Victoria Youcha. "Zer oto Three: Critical Issues for the Juvenile and Family Court". **Juvenile and Family Court Journal**. 55(2). 2004 15 – 27.
- Denby , R., Rindfleisch, N., Bean, G. (1999) "Predictors of Foster Parents' Satisfaction and Intent to Continue to Foster", **Child Abuse and Neglect**, 23, 287-303.
- Holland, P., Kevin, M.G., (2004) "Historical, Developmental, and Behavioral Factors Associated with Foster Care Challenges." **Child And Adolescent Social Work Journal**, 21 (2) 117-135.
- Fish, B., Bette, C. (2004) "Mental Health Risks to Infants and Toddlers in Foster Care". **Clinical Social Work Journal**, Summer 32 (2) 121.

- Koşar, Nesrin (1989) **Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı**. Yargıçoğlu Matbaası. Ankara.
- Leathers, J. Sonya (2003) "Parental Visiting, Conflicting Allegiances, and Emotional and Behavioral Problems Among Foster Children". **Family Relations**. Jan. 52 (1). P: 53-63.
- Rhodes, K. W., Orme, J. G., Buehler, C. (2001) "A Comparison of Family Foster Parents Who Quit, Consider Quitting, and Plan to Continue Fostering", **Social Service Review**, 75, 84 – 114.
- Wright Lois E. Toolbox (2001) **Using Visitation to Support Permanency**. Washington DC. CWLA Pres 2001 110.
- Üstüner, S., N. Erol, Z. Şimşek (2005) " Koruyucu Aile Bakımı Altındaki Çocukların Davranış ve Duygusal Sorunları". **Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi**. 12 (3), S: 130 – 140.
- Wilson, K., Steph P., Ian S., (2003) "A Kind of Loving: A Model of Effective Foster Care", **British Journal of Social Work**, 33 (8) 991 – 1003.